

An Kahimtang han
Kababayin-an ug an ira
mga Katungod:
Paglaktod han CEDAW

CEDAW | convention on the elimination of
all forms of discrimination against women

NCRFW | UNIFEM | CIDA

Original CEDAW brief in English
written by
Olivia H. Tripon

Translated by
Merlie Alunan

Cover design by
Women's Feature Service (WFS)

Published by

National Commission on the
Role of Filipino Women (NCRFW)

UNIFEM CEDAW
South East Asia Program-Philippines

With support from the

Canadian International
Development Agency (CIDA)

Printed in the Philippines
March 2006

AN CEDAW HA LAKTOD

ano an CEDAW?

An CEDAW in pagpahaligot han *Convention on the Elimination of Discrimination Against Women* (Internasyonal nga Kasabotan Matungod han Pagpuypoy han Tanan nga Porma hin Diskriminasyon Kontra han Kababayin-an). Kinikilala ini komo internasyonal nga balaodnon para han katungod han kababayin-an. Tinatawag gihapon ini nga An Kombensyon han Kababayin-an (*The Women's Convention*) o, Tratado han *United Nations* bahin han Katungod han Kababayin-an. An CEDAW an syahan ug nag-uusahan nga kasabotan nga may pinakahaloag ug pinakahilarom nga pagkilala han katungod han kababayin-an ha sibilyan ug political nga larangan, upod na gihapon ha ekonomiya, sosyudad, kultura ngan pamilya.

Inuyonan an *CEDAW* han *United Nations General Assembly* dida han Disyembre 18, 1979—panahon han *UN Decade for Women* (UN Dekada para han Kababayin-an). Pinirmahan han gobyerno han Pilipinas an CEDAW hadton Hulyo 15, 1980 ngan gin-approbahan ini dida han Agosto 5, 1981.

An CEDAW ug an *Convention on the Right of the Child* in ginkakaurosahan han pinakamadamo nga mga nasyon o *State Parties*, siyahan an *Convention on the Rights of the Child*, ikaduha an CEDAW. Pinirmahan ini han 180 nga mga *state parties*, gawas han 191 nga tanan, dida han Marso 2005. Iginpatuman ini nga tratado dida han Setyembre 3, 1981 o, mga 25 anyos na tikang hadto ngada yana, tuig 2006. Diri pa damo an maaram hini nga kasabotan.

kay ano nga kinahanglan hin lain nga Bill of Rights para han kababayin-an?

Iginsasaysay han *preamble* o pasiuna han CEDAW an padayon nga pagtalapas han katungod pantawo han kababayin-an ngan ini nagpapakita nga diri pa igo an mga internasyonal nga mga pamaagi ha pagpanalipod han mga katungod pantawo han mga kababayin-an. Siring pa man, “An diskriminasyon kontra han kababayin-an in supak han prinsipyo han patas nga katungod ug pagtahod han dignidad han tawo,” ug nakaka-ulang han kanan kababayin-an partisipasyon, patas han mga kalakin-an, ha tanan nga larangan han pag-uswag ngan kamurayawan.

ano man kun an Gobyerno han Pilipinas pumirma ngan nagratipika han CEDAW?

Ini nagpapasabot nga kinikilala han Gobyerno han Pilipinas, *komo state party* han CEDAW, an pagkakamay-ada diskriminasyon ug diri tupong nga pagtratar han kababayin-an ha aton katilingban ngan kinahanglan nga ini tagan hin igo nga pitad han Estado. An mga Estado nga pumirma han CEDAW in may responsabilidad nga magtahod, magpanalipod, ug magtuman han kanan kababayin-an katungod. Linalaoman nga an aton pan-gobyerno:

- Magbabaklas han mga balaod ug mga kostumbre nga nagraraog-daog han kababayin-an.
- Magpapatuman han mga palisiya nga magsusupil han diskriminasyon ug maghahatag hin epektibo nga mekanismo diin an mga kababayin-an makakagsalawad hin reklamo para han tinalapas nga katungod.

- Mag-uundong han mga *proactive measures, enabling conditions* ug *affirmative action*, mga pitad nga magpapadig-on han katungod pantawo han mga kababayin-an.
- Maghihimo hin kasayoran (report) kada upat ka tuig bahin han mga pitad nga hinimo han Estado ha pagtuman han tratado o kasabotan.

hin-o an nagkikita-kita kun binubuhat han mga Estado an ira mga obligasyon?

An UN nagtukod hin *CEDAW Committee* nga ginbubug-os hin 23 nga mga eksperto nga pinili tikang ha mga *state parties*. An *CEDAW Committee* an nanginginsayod han *report* nga isinusumite han mga Estado. An artikulo 21 han *CEDAW* naghahatag hin gahum ha comite pagpalusad hin mga *General Recommendations* nga angay tumanon han Estado ha sunod nga *report period*. Ini nga mga rekomendasyon an eksperto nga paghubad han mga probisyon han *CEDAW* alinsunod han katungod han kababayin-an ngan mga obligasyon han mga Estado o gobyerno.

Nagpupulong an mga miyembro han *CEDAW Committee* makaduha ha sulod hin usa ka tuig didto ha New York. Inaadman hini an mga report han kada nasod ha sulod hin duha ka semana ha mga bulan han Enero ug Hulyo, upod an mga tinaglawas o, representantes han mga Estado ug mga *non-government organizations (NGOs)* nga naghahatag gihapon han ira kalugaringon nga kasayoran o, “shadow reports” bahin han mga binuhatan o, buruhaton han mga Estado.

ano an diskriminasyon kontra han kababayin-an?

An bisan ano nga klase han pagpugong, diri paglakip, o pagdiri, nga binabase ha kinatawo han usa nga persona nga nagreresulta han kadaot han katungod han kababayin-an, matatawag naton nga diskriminasyon. An diskriminasyon nagreresulta han kawaray pulos han bataan han kagawasan ug katungod han tawo ha larangan han politika, kultura, sosyal, sibil ug iba pa. (*CEDAW*, Artikulo 1)

tiunan-o tinatalinguha han CEDAW nga mapuypoy an diskriminasyon?

- Tinguha han *CEDAW* nga magkamay-ada ungod nga pagkatupong ha katungod an babayi ug lalaki. An Estado o, gobyerno in ginmamandoan nga maghimo hin mga pitad nga magbabag-o han kinabuhi han kababayin-an.
- An *CEDAW* naglalagda han Obligasyon han Estado (State Obligation). Nangangahulogan ini nga an gobyerno may responsibilidad ngadto han kababayin-an kun diin diri pwede bali-warayon.
- Igindidiri han *CEDAW* an mga balaod ngan palisiya nga magbubutang han kababayin-an ha disbentaha, maano pa man an panuyoanan.
- Iginmamando gihapon han *CEDAW* an pagpanalipod han katungod han kababayin-an ha mga pagtalapas han mga ahensya han gobyerno ngan mga opisyal hini ug ha pribado nga mga indibidwal ug mga grupo.
- Kinikilala han *CEDAW* nga upod an kultura ug tradisyon ha pagkaulang ha pagtagamtam han kanan kababayin-an mga katungod. Inaayat gihapon han *CEDAW* an mga Estado nga bag-ohon an mga tinuohan ug mga buruhaton nga nagpapaurug han diskriminasyon kontra han kababayin-an.

diin natatabo ha aton katilingban ini nga diskriminasyon ngan tiunan-o ini binibilngan hin solusyon han CEDAW?

HA TRABAHO NGAN PANGEMPLEYO

An partisipasyon han kababayin-an ha labor force (Female Labor Force Participation Rate [FLFPR]) nagpapadayon nga urhi kompara han kadamo han partisipasyon han kalalakin-an (Male Labor Force Participation Rate [MLFPR]) ha naglabay nga napulo ka tuig. Tikang han 1995 ngada han 2004, 50 % la an FLFPR samtang an MLFPR nagsosobra hin 80 %. (October rounds of the Labor Force Survey LFS, NSO).

Makikitaan gihapon an gender tracking ha panrabaho. Dida han 2004 an mga kababayin-an nga Filipino aada gihapon ha mga buruhaton nga baga “extension” la han ira kaakohan ha panimalay komo asawa o iroys. Kadam-an han mga kababayin-an ada hin *office management* ug *professional services*, miyentras an mga kalalakin-an ada ha mga *mechanized* ug *heavy industries*. (LFS, NSO)

Kaurog han mga lalaki nga Filipino sinweldohan, miyentras an mga kababayin-an nagtatrabaho hin waray sweldo ha panimalay. Ha tuig 2004, 56 % han nagtatrabaho nga waray sweldo ha panimalay mga babayi; 64 % han mga de sweldo o, sinuholan mga kalalakin-an; 67 % han mga *own-account workers* o adton nagtatrabaho ha ira kalugaringon nga mga patigayon, mga lalaki. Ha mga kababayin-an nga nanarabaho, 50 % sinweldohan o sinuholan, 33 % naglulugaring han ira patigayon, ug 17 % an nagtatrabaho hin waray suhol sa panimalay. (NSO)

Haros magkatupong an partisipasyon han kalalakin-an ug kababayin-an ha langyaw nga panrabaho (overseas work) pero an sitwasyon nira magkaiba. Sa tuig 2004, 51 % han *overseas Filipino workers* (OFWs) mga babayi, pero an ira average monthly remittance aada la ha 57% han PhP 74, 267.00 nga *average monthly remittance* han mga kalalakin-an nga OFW. Ini tungod kay an trabaho nga nangangada ha babayi, adton mga hamobo an sweldo ngan waray proteksyon. An pag-aram nga binuhat dida han 2004 nagpapakita nga katunga (55.8%) han kababayin-an nga napalangyaw para magtrabaho in diri hasa (unskilled). Ha bahin naman han kalalakin-an, 27.7% in nagtatrabaho ha komersyo ug industriya. (2004 Survey on Overseas Filipinos, NSO)

→ Artikulo 11 han CEDAW nagpapatapod ha kababayin-an hin katungod nga...

- Magkamay-ada patas nga pagkab-ot han trabaho, benepisyo, promosyon ngan pag-aram ug pagpahasa
- Patas nga sweldo base han trabaho nga ira ihahatag.
- Mapanalipdan an panlawas ug lugar nga ira gintrabahoan.
- Magkamay-ada *maternity benefits* ngan iba pa nga serbisyo mahitungod han ira pag-asawa, pagburod ug panganak nga diri matanggal ha trabaho.

May balaod para han mga OFWs– *The UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrants and Members of Their Families* ug an *Magna Carta for Overseas*

Filipino" or RA 8042 nga nagpapanalipod han mga OFWs nga waray dokumento ug pinaharohaloag an sakop han tinatawag nga *illegal recruitment* nga naglalakip bisan han ira mga uropod.

An kababayin-an ha impormal nga sector in waray benepisyong ug waray proteksyon ug an ira amot ha ekonomiya in diri nauupod ha ihap han GNP. *An mga balaod nga nagpapanalipod han katungod han kababayin-an amo an:*

- RA 6972 Day Care Law
- RA 8187 Paternity Leave Act
- RA 6725 An act Strengthening the Prohibition on Discrimination Against Women with Respect to Terms and Conditions of Employment

Mga balaod nga nagbabaton ug nagpapanalipod han impormal nga sektor:

- RA 7882 Nagpapautang ngadto han mga kababayin-an nga may gudti nga mga pakabuhì (micro & cottage business enterprises)
- RA 8289 "Magna Carta for Small Enterprises"
- RA 8425 Nagpapahimutang han gudti nga mamurohonan komo usa nga stratihya ha pagpupoy han kakablasan. Katapos han tuig 2003, kaurog han usa ka milyon nga napautang hini nga mga mamurohonan in kababayin-an.

→ Pankabug-osan nga mga Rekomendasyon han CEDAW

- No.13–Patas nga pagkwenta han panuholan ha trabaho nga pareho an balor
- No.16–Magreport han mga kaso hin mga kababayin-an nga nagtatrabaho hin waray bayad ngan maghimo hin mga pitad nga maggagarantiya nga hira mabaydan, magkamay-ada seguridad ha sosyudad (social security), ngan iba pa nga mga kalungganayan.
- No.17–Tagan hin igo nga bug-at o, balor ngan kilal-on an mga burohaton/ trabaho han kababayin-an nga diri nahilalakip dida han pag-ihap han *gross national product* o GNP.

HA POLITIKA NGAN PAN-GOBYERNOHAN

An Commission on Election (COMELEC) nagpakita nga 17% la han tanan nga kababayin-an nga kinmanditato an dumaog ha pwesto nga ira dinalaganan dida han piniliy han Mayo 2004.

- 3 nga babaye ha 12 nga senador ug 30 han 200 ka mga kongresista
- 1 ha 6 nga pwesto para han *Partylist* para ha kababayin-an (GABRIELA) ngan 4 ha total nga 24 nga mga tinaglawas (representatives) ha *Partylist*
- 15 ha 77 nga gobernador, 7 han 77 nga bise-gobernador, ngan 121 han 725 nga mga miyembro han *Sangguniang Panlalawigan*.
- 15.4% han mga mayor in kababayin-an, 13.8% in mga bise-mayor ngan 17.1% in mga konsehal

An kababayin-an nga Filipino an may harohataas nga *voters' turn-out* o, kadamo han aktwal nga nanbutos. Damo gihapon ha ira an nadaog ha piniliay. Pero limitado la gihapon an ira partisipasyon ha politika ug pan-gobyernohan. Dida han 1998 ug 2001 nga piniliay, 20% la han nangandidato nga kababayin-an in nagdaog ha pwesto. Ha luyo han hitaas nga *success rate* o, pagdadaog ha pwesto han mga kababayin-an, masisiring nga gutiay la gihapon an ira partisipasyon ha publiko nga sektor. Ha pagkamatuod, tigda nga gumutiay an partisipasyon han kababayin-an dida han 2004 nga piniliay tikang han haruhataas nga partisipasyon dida ha 1995. (COMELEC)

An balaod bahin han *Partylist* naghahatag ha kababayin-an hin higayon nga makaapi ha pamalaod. Lugaring kay hitaas an “requirements” ha nasyonal nga lebel ug diri igo an impormasyon para han mamurotos nga kababayin-an. Nagreresulta ini han kapakyas han mga partylist nga makadaog hin pwesto ha Kongreso. An mga organisasyon han kababayin-an in nag-aghat ha mga partido politikal nga magkamay-ada 30% nga kababayin-an ha ira tagsa-tagsa ka partido, lakip na ha mga konseho diin pinipili la o, tinudlok (appointive) an mga miyembro.

Makasurubo gihapon an partisipasyon han kababayin-an ha hukoman. An *Shari'a* o, espesyal nga hukoman para ha mga Muslim, mga kalalakin-an la gihapon an nakapot, gawas la dida han 1996, diin mayda usa nga babayi nga nagigin hukom ha *Shari'a Circuit Court*. Tikang han Marso 2005, 5 nga kababayin-an na an nalingkod han 15 nga mga mahestrado han Korte Suprema.

Damo na an kababayin-an nga ada ha *technical* o, ikaduha nga hut-ong han *bureaucracy* pero baga waray nira kapas makaap-ap ngadto ha pinakaigbaw nga mga posisyon.

Baga may kisame nga bildo nga nakaulang han ira pag-isa. Han 1.4 milyon nga magtatrabaho ha gobyerno, 53% in kababayin-an, pero kaurog aada la (71.9%) ha *second-level* o, teknikal nga mga posisyon. 34% han mga kababayin-an in aada ha *first* ngan *third-level* nga mga posisyon. An kababayin-an nga nagtratrabaho ha gobyerno o, burokrasya kasagaran ada ha mga teknikal nga posisyon. An kalalakin-an kasagaran mga *clerk, manager* o, *executive*. (Civil Service Commission)

Hamobo an partisipasyon han kababayin-an ha liderato han mga *trade unions*. Tikang han 59.6% dida han tuig 1996, lumusad ini ngada han 34.2% han tuig 2000. (NCRFW)

→ An CEDAW nagpapatapod ha mga kababayin-an hin katungod nga:

- Makabotos, dumalagan ha piniliay, ngan magkapot hin pampubliko nga katungdanan ha tanan nga balitang han gobyerno. (Art.7)
- Makaapi ha mga *non-government organizations* (NGOs) ug iba pa nga katigoban nga may kalabotan han pampubliko ug politikal nga kinabuhi han nasud. (Art.7)
- Magkamay-ada higayon nga panaglawasan an gobyerno ha internasyonal nga mga organisasyon, katitirok o, *convention* ug umapi ha mga buruhaton han mga *international organizations*. (Art.8)

BAHIN HA POPULASYON NGAN PAGPANGANAK

- Waray nasyonal nga palisiya an gobyerno bahin han pagpanganak o, *reproductive health*.
- 20.6% han mga inasaw-an nga kababayin-an in diri nakakatagamtam han mga serbisyo panlawas sugad han “contraceptives” nga makakabulig ha paglat-ang han ira pagburod o pagplano han ira pamilya. (2004 *Family Planning Survey*)
- Kakulangan han *supply*, impormasyon ug serbisyo nga may kalabotan han *contraception* ha mga probinsya ug syudad diin an natural nga pagplano han pamilya la an igin-uundong.
- Kada usa ka oras ha Pilipinas, may-ada 46 nga kaso hin pagpunit (*abortion*) nga illegal ug tinutuyo. (1999 *Country Population Assessment UNFPA*)
- Kada adlaw, 10 nga kababayin-an in namamatay dara han panganganak. (1998 NDHS)

Dida hin usa nga bag-o nga pag-aram (Family Planning Survey o FPS), nabaroan nga aada la ha 49.3% han mga kababayin-an an nagamit hin contraceptive nga kaudgan moderno. Dinhi hini nga 49.3%, 35.1% an nagamit han moderno nga pamaagi, samtang 14.2% an nagamit tradisyonal nga pamaagi. An pildura an pinakamasurong nga garamiton, sinundan han *female sterilization* ug an *calendar/rhythm method*. Bisan damo an iginpapasarang nga condom ug madagmit an pagkuha hini ha mga *health center*, 2.1% la an nagamit hini. (2004 FPS,NSO)

Subay han National Demographic and Health Survey (NDHS), 5.6% han mga burod an diri napahiling ha doktor san-o manganak, ngan 6.5% (71.8% hini ha ira tikang ha mga tay-aw nga mga lugar), an pinipili an partira (*traditional birth attendant* o TBA) nga mabulig ha ira pagpanganak. Ha 3 nga nanganganak, 1 an binubuligan han TBA (37.1%) Ha 5 nga nanganganak, 3 (61.34%) an pinipili nga mangananak ha ira panimalay. (2003 NDHS,NSO)

Hasta ngada han Setyembre 2005, an Department of Health (DOH) nakagpatik hin 2,354 nga kaso hin HIV Ab Seropositives tikang dida han 1984 diin pagsugdi an pagtigom hin mga datos. Dinhi hini nga mga kaso, 862 an kababayin-an. Ha tanan nga kaso hin HIV, 702 an hinog na nga mga kaso hin AIDS.

→ An CEDAW la an nagdidig-on ngan nagduduso han katungod han kababayin-an nga makakab-ot han mga serbisyo nga panlawas, upod na an pamaagi ha pagplano han pamilya (*Family Planning Methods*).

→ An CEDAW nagpapatapod ha mga kababayin-an han katungod nga:

- Makakab-ot han komprehensibo nga serbisyo ha panlawas, upod na an pagplano han pamilya (art.12)
- Makagbuot han kadamo han iya anak ug han lat-ang han panganganak (art.16)
- Pagsaroan an mga responsabilidad komo kag-anak (art.5,16)

- Pankabug-osan nga Rekomendasyon No. 15–Likayan an ano man nga klase hin diskriminasyon ha mga babaye bahin ha mga stratehiya pagpupoy han AIDS

Nakabinbin nga Balaodnon

An *HB 3773 Responsible Parenthood and Population Management Act* diin ginpapatamakan an obligasyon han lokal ngan nasyonal nga gobyerno ha paghatag han mga batikan nga panginahanglan sugad han serbisyo ha panlawas, serbisyo kabahin ha pagpanganak o *reproductive health* (RH) ug pagplano han pamilya o *family planning* (FP). Upod dinhi an pagsirot han mga opisyal nga magdidiri o, mabalabag ha paghatag han legal, ngan talwas nga serbisyo ha *reproductive health* (RH) pati na gihapon an ha FP. Diri iginmamando an ideyal nga duha nga anak ha kada pamilya

PANDARAHOG NGAN TRAFFICKING HAN KABABAYIN-AN UG MGA KABATAAN

Nag-iba-iba an kadamo han kaso hin pandarahog ha kababayin-an o, violence against women (VAW), sumala han mga ahensya han gobyerno. An kadamo han kaso han pandarahog ha kababayin-an in humitaas makapito ka beses, tikang han 1,100 nga kaso dida han 1996 ngadto ha 7,383 dida han 2001. An pinakadamo nga caso han VAW umabot hin 10,343 nga naitala han Police Department ha tuig 2001. Pero, an DSWD (*Department of Social Welfare & Development*) nagsayod nga mayda paghamubo han mga kaso hin pandarahog han kababayin-an o, women in especially difficult circumstances (WEDC) tikang dida han 1999.

An talaan han DSWD ngan han kanan polisya nagpapakita nga an pagkastigo ngan paglugos an kasagaran nga klase hin pandarahog ha kababayin-an o, VAW.

- 6 ha 10 nga ginlulugos han ira mga kauropdan nagsumat nga an ira nanay in kinakastigo han ira amay.
- 9 ha 10 nga kababayin-an nga kinakastigo in nakakaeksperyensya hin panlugos tikang ha ira mga bana.
- 6 ha 10 nga kinagastigo nga kababayin-an in kinakastigo bisan hira nagburod (mga pinili nga VAW statistics tikang ha *Women's Crisis Center 1995-98, cited in Philippine NGO Beijing +10 report*)

An VAW nga may kalabotan ha pagtarabaho ha langyaw in usa nga mabug-at nga problema han Pilipinas, dara han damo nga mga kababayin-an nga Filipino nga nagtarabaho gawas han nasod. Tikang han 1993 ngadto han 2002, nahipatik na an 1,013 nga kaso hin *human trafficking*. An *Kanlungan*, usa nga NGO nga nagkukupkop han kababayin-an, nagpatik hin 32 nga kaso hin *human trafficking* upod na han 170 nga mga kaso nga ginserbihan hini dida han 2004.

→ An CEDAW nagpapatapod ha mga kababayin hin katungod nga:

- Mahigawas ha tanan nga klase hin pandarahog–pisikal, seksual, emosyonal, mental ngan pan-ekonomiko. (art.6)

- Mahigawas ha tanan nga klase hin *trafficking* ug prostitusyon.
- Pankabug-osan nga Rekomendasyon No. 12 ngan No. 19–Ipabaro an mga balaod nga nagpanalipod ha kababayin-an ha VAW ha pan-adlaw-adlaw nga kinabuhi ug an mga serbisyo nga iginhahatag para han mga biktima.

Resolusyon gawas han 10-year review han Beijing Declaration and Platform of Action–Puyoyon an tanan nga pagbaligya han kababayin-an ug kabataan nga babaye, igdiri an pangomersyo han tawo, himoon nga krimen an *human trafficking* ngan mag-establisar hin bilateral ug multilateral nga pagbinuligay ha mga Estado.

Mga balaod nga ada na:

- RA 7877 Anti-Sexual Harassment Law
- RA 8353 Anti-Rape Law–pagpabug-at han kaso nga panlugos komo usa nga kremin kontra ha usa nga tawo; pinahaloag an buot sidngon han *rape* o paglugos.
- RA 8505 Rape Victim Assistance Act
- RA 6955 Anti-Mail Order Bride Law
- RA 9262 Anti-Violence Against Women and Children Law
- RA 9208 Anti-Trafficking in Persons Act

AN KABABAYIN-AN HA RURAL NGA MGA DAPIT

Usa ha kada 4 nga kababayin-an nga naedad hin 15 ngada ha 24 in nagbuburod na. Kaurogan hini nga mga kababayin-an naukoy ha rural nga mga dapit, nakaiskwela hin elementarya ngan nagtitikang ha kablas nga mga pamilya. (NDHS, 2003)

→►An Artikulo 14 para gud la han mga kababayin-an ha rural nga mga dapit, agud masiguro nga hira makaapi ug makakabenipisyo dida han pagpadukwag han mga rural nga lugar. An CEDAW nagpapatapod ha mga kababayin hin katungod nga:

- Makaapi ha pagplano ngan pagpatuman han pagpadukwag han ira komunidad
- Makakab-ot han komprehensibo nga serbisyo ha panlawas, upod na an pagplano han pamilya
- Direkta nga benepisyo tikang han mga *social security programs*
- Edukasyon (*pormal ug di-pormal*), mga pagbansay o *trainings*, ug *functional literacy*
- Magkamay-ada patas nga higayon ha mga oportunidad nga pan-ekonomiya, pautang, *marketing facilities*, hibaro nga panteknolohiya, ngan tupong nga pagtratar ha reporma han tuna.
- Igo nga puroy-anan, balay, sanitasyon, koryente, *supply* hin tubig, transportasyon ngan komunikasyon

HA MGA LUMAD NGA KABABAYIN-AN

Kinahanglan nga padukwagong ug ipahiuli an mga lugar diin natatabo an lantog han militar ngan mga rebelde. Upod na gihapon an paghisama han mga Moros ug

mga Lumad ha kabug-osan han sosyudad. (*Situational Analysis of the Philippine Population, UNFPA 2005*)

An mga Lumad ngan Muslim ha Mindanao nag-aantos han kakablasan, an sinisiring nga *socioeconomic marginalization*, kawaray tuna, kakulangan han *basic services*, ngan *low literacy* (diri maaram magbasa ug kulang hin hibaro). Matungod han makusog nga impluwensya han tradisyonal nga kultura, an mga kababayin-an in dugang nga nagkukuri. Ha Cordillera pananglitan, usa han lilima nga pinakakablas nga rehiyon ha Pilipinas, an IPs, labi na an mga kababayin-an, dugang nga nagkukuri.

→ An Artikulo 14 han CEDAW nagpapatapod han mga katungod han lumad nga kababayin-an, upod na gihapon an pagpanalipod han ira kultura ug *ancestral domain*.

Resolusyon gawas han 10-year Review han Beijing Declaration and Platform of Action:

- Paningkamutan han gobyerno nga magkamay-ada igo ngan epektibo nga partisipasyon an mga lumad nga kababayin-an ha pagpatuman han PFA ngan MDG
- Panawagan ha gobyerno ug mga sangay nga ahensiya hini, upod an pribado nga sektor ngan *civil society* nga maghimo hin mga pitad basi masiguro an igo nga partisipasyon han mga lumad nga kababayin-an ha tanan nga aspeto han sosyudad

HA MGA DIFFERENTLY ABLED NGA MGA KABABAYIN-AN

Dida han 2000 Population Census han NSO, nababaroan nga mga 942,098 nga kababayin-an an nahapatik nga nag-aantos hin iba-iba nga klase hin kabalda (disability), hirohitaas hin 2.5% tikang han 1995 nga survey. An may mga *disability* nga kababayin-an in durodomo (50.2%) kompara han mga kalalakin-an (49.8%). Kabaliktaran dida han nahapatik dida ha tuig 1995 diin 51% nga mga kalalakin-an an may *disability*. Damo nga kababayin-an an nag-aantos hin kabuta, kaharap ug kabungol. Ini hira nga kababayin-an doble nga nag-aantos hin diskriminasyon dara han ira kahintang. (NCRFW)

→ An CEDAW, sugad han pagpatapod hin mga katungod ha mga normal nga kababayin-an, naggagarantiya gihapon hin sugad nga mga katungod hadton may mga balatian o, *disability*, pananglitan, han espesyal nga mga inprastruktura sugad han mga rampa ug kasilyas para han may mga *disability* ha mga pampubliko nga mga establimento.

→ Pankabug-osan nga mga Rekomendasyon No. 18– Nga an Estado maglakip hin impormasyon bahin han kahintang han mga kababayin-an nga may *disability* dida hiton ira *report*, upod na gihapon an mga pitad nga hinimo para masolusyonan an ira tagsa-tagsa nga kabutangan. Lakip gihapon an mga pitad para masiguro nga makab-ot nira hin patas an edukasyon, trabaho, serbisyo ha panlawas ug serbisyo sosyal. Paninguhaon liwat nga hira makakaangbit han kadukwagong ha tanan tanan nga aspeto han kinabuhi.

SEKSWAL NGA ORYENTASYON

Diri tinutugotan han balaod nga makasal an mga *homosexual*. Dara hini, diri hira nakakatagamtam han ira sosyal ug legal nga mga katungod, sugad han katungod nga pinupolsan hin inasaw-an—an maghablos (*adopt*), magtag-iyá hin propyudad, erensiyales, pasigurohan o, insurance ug iba pa nga mga kalungganayan o, *membership claims*.

Waray balaod nga nagpapanalipod han katungod han mga tawo nga natitiyopi matungod han ira sekswal nga oryentasyon. (ISSA, 2004 *Sexual and Reproductive Health and Rights, Reference for Advocacy in the Philippines*)

→ CEDAW Artikulo 3 nagpapatapod han panguna ug bataan nga kagawasan ug katungod han tawo

- An Artikulo 5 han CEDAW naghihingaday bahin han pagpuyoy han mga nabatasanan nga mga tinuohan, sugad pananglitan han pagtuo nga harangdon an lalaki ug ubos an babayi, diin natitiyopi an usa nga tawo base ha iya sekswal nga oryentasyon
- Artikulo 16 nasiring nga an kababayin-an ngan kalalakin-an may tupong nga katungod ug responsabilidad ha kamag-asawa ug ha pamilya.
- Artikulo 6 naggagarantiya han katungod han usa ka tawo hin katungod nga mahagawas ha tanan nga klase hin pandarahog, pisikal, sekswal, emosyonal o, ekonomiko.

AN KABABAYIN-AN HA GIYERA

An pinakadako nga epekto han gyera ha kababayin-an amo an pagkawara han ira panginabuhí, upod an duro nga ugmad, sekswal nga pangabuso, pagkabungkag han mga tradisyonal ngan sosyal nga relasyon ug istruktura, upod han kabungkag han mga katig-oban han kababayin-an ha lokal nga lebel. (NCRFW 1993 *study*)

Tikang dida han 1980 ngada han 1999, an *Human Rights Commission* nagpatik hin mga 100 nga kaso hin VAW ha butnga han gyera ha Rehiyon 2, 6 ngan 9. Aada ha mga 135,000 ngada ha 150,000 nga sibilyan, kaurog ha ira kababayin-an, an napupugos nga bumaya ha ira mga panimalay ug komunidad basi mag-ukoy ha mga *evacuation centers* dara han pupsilay ha ira lugar sumala han mga datos nga nakuha dida han Enero ngada han Nobyembre tuig 2001. (NCRFW)

An kababayin-an nga mga lumad, Moro ngan Kristiyano an nangunguna nga makabot an kamurayawan ha Mindanao dara kay hira mismo upod han ira mga kabataan an numero uno nga apektado hini nga kasamok.

→ Artikulo 6 nagpapatapod han katungod han usa nga tawo nga mahagawas ha tanan nga klase hin pandarahog, pisikal, sekswal, emosyonal o ekonomiko.

- *Deklarasyon bahin han Pagpapanalipod han Kababayin-an ug Kabataan nga Aada ha Kakurian ngan Pag-awayan* (Declaration on the Protection of Women and Children in Emergencies and Armed Conflict)

mga katungod nga iginpapatapod han CEDAW

- Katungod nga makatagamtam hin de kalidad nga edukasyon (art. 10 & 14)
- Katungod nga makatagamtam han tanan nga serbisyo panlawas, upod han pagplano han pamilya (art. 11, 12 & 14)
- Katungod nga makatagamtam han bulig-pinansyal sugad han mga pautang ug iba pa (art. 13 & 14)
- Katungod makaapi ha mga liaw-libang, paugnat ha kusog ug mga kultural nga aktibidad (art. 10, 13, & 14)
- Katungod makagbuot han kadamo han iya anak ug han lat-ang han panganganak (art.16)
- Katungod pagsaroan an mga responsabilidad ha pagkakag-anak (art.5,16)
- Katungod hin patas nga higayon pagkab-ot hin trabaho, benepisyo, sosyal nga proteksyon. (art. 11 & 14)
- Katungod hin patas nga bayad o panuholan ha panrabaho (art.11)
- Katungod nga mahigawas ha tanan nga klase hin pandarahog, pisikal, sekswal, emosyonal o ekonomiko (art.6)
- Katungod nga mahigawas ha panguripon ug prostitosyon.(art.6)
- Katungod nga makabotos, dumalagan ha piniliay ngan magkapot hin pampubliko nga katungdanan ha tanan nga balitang han gobyerno. (art.7)
- Katungod nga panaglawasan an gobyerno ha internasyonal nga mga organisasyon, katitirok o, convention. (art.8)
- Katungod makakuha o, makagbalyo hin *citizenship* o, magpabilin nga citizen han usa nga nasod. (art.9)

Para makakuha han bug-os nga kopya han CEDAW, kadtoa an www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm

ano an gamit han CEDAW para hadton mga magbabalaod ug mga nagduduso han katungod han kababayin-an?

- Tagpahanumdom han obligasyon han Estado ilarom han CEDAW kun nag-aawhag han mga pagbabalyo han mga palisiya ug mga balaod pan-ekonomiya ngan sosyal.
- Argumento ha mga kaso ha *domestic litigations* nga nahilambigit han mga nasudnon nga ug mga probisyon ha konstitosyon nga kinahanglan ini hubaron uyon sa mga internasyonal nga prinsipyo han katungod pantawo.
- Katungod pantawo komo basihan han pagtirotimbang han kaopayan o, pagkamalamposon han proyekto o, ha paghimo han kasayoran (report) nga isusumite ha CEDAW Committee.
- Komo basihan ha paghatag hin gahom ha kababayin-an, mga aktibista, mga huwes, mga abogado, polis, *media* ngan publiko pinaagi hin pagtututdo han mga katungod han tawo.

kun mapakyas an tanan nga mga pamaagi, aada an sinisiring nga OPTIONAL PROTOCOL ha CEDAW (OP-CEDAW)

Kun an usa nga babayi dumangop na ha tanan nga pamaagi subay han balaod, ug pati na ha gobyerno, pero pakyas la gihapon hiya, pwede hiya makapangaro hin hustisya

ha internasyonal nga lebel pinaagi han Optional Protocol ha CEDAW. Ginkaaburoyonan an OP-CEDAW dida han Oktobre 6, 1999 ngan iginpadulot dida han Desyembre 22, 2000. Pinirmahan han gobyerno han Pilipinas an OP-CEDAW dida han Marso 21, 2001 ngan inaprobahan han Kongreso dida han Nobyembre 12, 2003.

Tikang dida han Setyembre 2005, 72 nga mga Estado an umuyon ha Optional Protocol han CEDAW. Ini gawas han 180 nga tumangdo han CEDAW. An OP-CEDAW in opsyonal ngan abri para la han mga Estado nga pumirma han CEDAW. An mga citizens han mga Estado nga umuyon han OP-CEDAW amo la an makagamit hini nga option.

Tionan-o an pag-aro hin tambulig ha OP-CEDAW?

May ada duduha nga mekanismo:

1. Paagi hin surat (*Communications Procedure*). An usa nga indibidwal o, grupo nagsusumite hin petisyon diretso ngadto ha *CEDAW Committee*.
2. Paagi hin panginsayod (*The Inquiry Procedure*) Iniimbestigar han *CEDAW Committee* an mabug-at o, systematic nga pangabuso han katungod han kababayin-an ha mga miyembro nga nasod.

diin an pagsalawad han kaso?

Committee on the elimination of Discrimination Against Women
C/o UN Division for the Advancement of Women
Department of Economics and Social Affairs, United Nations Secretariat,
2 United Nations Plaza, DC 2/12th floor, New York, NY 10017 USA
Fax: 1-212-963-3463

Para han lagda ngan pamaagi ha pagsalawad hin kaso, kadtoa an www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/indexhtml

PUYPOYON AN DISKRIMINASYON KONTRA HAN KABABAYIN-AN

“An diskriminasyon kontra han kababayin-an natalapas han tupong nga katungod ngan pagtahod han dignidad han tawo.”

-Internasyonal nga Kasabotan Matungod han Pagpuyoy han Tanan nga Porma hin Diskriminasyon Kontra han Kababayin-an

Samtang kita nadaraon ha karuhaan-kag-usa-nga-siglo (21st century), an kababayin-an ha bug-os nga kalibotan in padayon nga nakikigbisog kontra han magkadirodilain nga klase hin diskriminasyon. Aadi an pipira nga pagpamatuod:

- 2/3 han mga *illiterate* ha kalibotan in kababayin-an.
- Durodamo han kabataan nga kalalakin-an an ngingiskwela kay han kababayin-an.
- Doble an balor han trabaho-nga-waray-bayad nga binubuhat han mga kakababayin-an kay han trabaho-nga-waray-bayad nga binubuhat han kalalakin-an.
- An kinikita han kababayin-an in 75% la kompara han kinikita han kalalakin-an.
- An panlawas nga panginahanghan han kababayin-an in binabali-waray.
- Kadam-an han kababayin-an in waray igo nga tinaglawas ha politika.
- An VAW o, pandarahog ha kababayin-an in lukop ha kalibutan.

Tikang han kahimugso hini, an UN (United Nations) nagduduso han pagkatupong han kalalakin-an ngan kababayin-an. Ha naglabay nga mga tuig, an UN nakagpatawag hin upat nga internasyonal nga mga komperensya ha pagpadukwag han katungod han kababayin-an. Yana, may lilima nga kapulongan an UN nga para gud la han kababayin-an: an *Commission on the Status of Women*; an *Committee for the Elimination of Discrimination against Women*; an *Division for the Advancement of Women (DAW)*; an *United Nations Development Fund for Women (UNIFEM)*; ngan an *International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW)*. Mayda gihapon Inter-Agency Committee nga nagsisiguro han koordinasyon ngan integrasyon han gender perspective ngada han tanan nga mga programa ug palisiya han UN.

Pinaka-importante han nga tanan, naghimo an UN hin mga internasyonal nga kasabotan diin nalalaygay an balor han mga legal nga lagda ha pagkabot han pagkatupong han kalalakin-an ug kababayin-an. An nangunguna ha ira amo an **Internasyonal nga Kasabotan Matungod han Pagpuyoy han Tanan nga Porma hin Diskriminasyon Kontra han Kababayin-an** (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* o, CEDAW).

CEDAW (Internasyonal nga Kasabotan Matungod han Pagpuyoy han Tanan nga Porma hin Diskriminasyon Kontra han Kababayin-an)

An Internasyonal nga Kasabotan Matungod han Pagpuyoy han Tanan nga Porma hin Diskriminasyon Kontra han Kababayin-an pinakakomprehensibo nga tratado bahin han katungod han kababayin-an. Inuyonan ini nga kasabotan

han *United Nations General Assembly* dida han 1979. Ini nga tratado naghahimugso han mga legal nga obligasyon ha pagpuyopoy han diskriminasyon. Kilala gihapon ini ha tawag nga Balaodnon han Katungod han Kababayin-an.

Ini nga Kasabotan naghahatag hin patupong nga katungod ha kababayin-an ug kalalakin-an ha sibil, politikal, ekonomiya ug kultural nga larangan. Nag-oobligar ini nga kasabotan ha pagpuyopoy han tanan nga klase hin diskriminasyon—mahapribado man o, mahapubliko; mahabalaod o ha kinadaadlaw nga panginabuhì—tubtob nga kilal-on an babayi nga katupong han lalaki.

An CEDAW la, ha mga kasabotan bahin han katungod pantawo, an nagdidig-on han katungod ha pagpanganak han kababayin-an ngan natutok ha kultura ug tradisyon komo mga pwersa nga naghuhulma han mga *gender roles* ug relasyon ha pamilya.

Iginpadulot ini nga tratado dida han Setyembre 3, 1981. Yana 180 nga mga gobyerno o Estado (state parties). Ikaduha an CEDAW han mga kasabotan bahin han katungod han tawo nga ginkakaurosahan han pinakamadamo nga mga nasyon. An artikulo 1 ngadto ha 16 igin-gahin para han mga pinanudlok nga mga pitad nga angay himoon han Estado nga pumirma han kasabotan. An artikulo 17 ngadto ha 30 naglalaygay han pamaagi pagpatuman han Kasabotan.

Diskriminasyon (Artikulo 1)

Matatawagnaton ngadiskriminasyon an bisan anong klase han pagpugong, diri paglakip, o pagdiri nga binabase ha kinatawo han usa nga persona nga nagreresulta han kadaot han iya pakatagamtam o pag-ehersisyo han katungod han kababayin-an, ma-inasaw-an hira o diri. An diskriminasyon nagreresulta han kawaray pulos han bataan han kagawasan ug katungod han tawo ha larangan han politika, kultura, civil society, ug iba pa.

Mga Pitad (Artikulo 2)

Kinokondina an tanan nga klase hin diskriminasyon kontra han kababayin-an, ngan an gobyerno nagtatangdo nga maghimo hin mga pitad nga:

- Maglalakip han prinsipyo han kamagtupong han kababayin-an ug kalalakin-an ha ira mga konstitusyon, kodigo sibil, ug iba pa nga mga balaodnon agud masiguro an pagpatuman hini nga nasabi nga prinsipyo;
- Magpapatuman hin mga balaodnon nga magdidiri han diskriminasyon kontra han kababayin-an;
- Magtutukod hin mga *tribunal* ug iba pa nga mga liboran para han epektibo nga pagpanalipod han kababayin-an kontra hin ano man nga klase hin diskriminasyon;
- Magsisiguro nga an mga awtoridad ug mga institusyon magpugong ha paghimo hin bisan ano nga klase hin diskriminasyon kontra han kababayin-an;
- Magsiguro nga mapuyopoy an tanan nga diskriminasyon nga hinihimo hin usa nga tawo, organisasyon, o industriya kontra han kababayin-an ;
- Magbabaklas han tanan nga mga balaod, regulasyon, batasan ug tinooan nga nagtitiyopi han kababayin-an;
- Magbabaklas han tanan nga klase hin sirot nga nagdadaog-daog han kababayin-an.

Pagpatapod han mga katungod pantawo ngan bataan nga kagawasan (Artikulo 3)

Naabuyon an mga Estado nga maghimo hin angay nga mga pitad, upod na ha paghimo hin balaod ha tanan nga larangan para magarantiyahan han kababayin-an an ira katungod pantawo ug bataan nga kagawasan sugad han kalalakin-an.

Lain nga mga pitad (Artikulo 4)

Temporaryo nga mga pitad ha pagpadagmit pagkab-ot an pagkatupong han kababayin-an. An tanan nga mga pitad nga hinihimo para mapanalipdan an pagpanganak diri angay kilal-on nga diskriminasyon.

Nakabasi ha kinatawo nga mga katungdanan (Artikulo 5)

An tanan nga Estado hini nga Kasabotan in nauyon nga:

- Mapuypoy an mga nabatasanan nga mga pagdapig ug mga tinooohan, sugad pananglitan han pagtuo han pagkaharangdon o pagkaubos han ano man nga kinatawo (*gender*), upod na an mga naandan nga mga katungdanan han kababayin-an ug kalalakin-an.
- Masiguro nga an mga itutudto bahin han pamilya maghahatag hin igo nga pagsantop bahin han relasyon han pagkakag-anak (*parenting*) komo usa nga sosyal nga burohaton ug pagsasarohan han lalaki ug babayi an responsabilidad ha pagpadako ug pagtimangno han ira mga anak

Prostitusyon (Artikulo 6)

Tanan nga mga pitad, upod an mga balaodnon, angay himoon para mapuypoy an tanan nga klase hin pagkomersyo ug paggamit han kababayin-an.

Publiko ug Politikal nga Kinabuhi (Artikulo 7)

An kababayin-an, base han tupong nga katungod han kalalakin-an, may bahin dida han politikal ug publiko nga kinabuhi ug mayda nira katungod nga:

- Makabotos ha tanan nga piniliay ug mga publiko nga mga *referendum* ngan makagkapot hin pwesto nga ipinapaagi hin piniliay;
- Makaapi ha paghimo han mga palisiya han gobyerno ngan makagkapot hin katungdanan ha tanan nga lebel;
- Makaapi ha mga *non-government organizations* (NGOs) nga may kalabutan han publiko ug politikal nga kinabuhi han nasod.

Tinaglawas (Artikulo 8)

An kababayin-an angay magkamay-ada higayon nga panaglawasan an gobyerno ha internasyonal nga mga organisasyon, upod an pakaapi ha mga buruhaton han mga *international organizations*.

Nasyonalidad (Artikulo 9)

An kababayin-an in mayda tupong nga katungod, sugad han kalalakin-an, magbalyo o magpabilin han ira *nationality* upod na an ira kanan mga anak. An pakaasawa ngadto hin usa nga langyaw diri makakaapekto han *nasyonalidad* han asawa.

Edukasyon (Artikulo 10)

An kababayin-an angay magkamay-ada tupong nga katungod sugad han kalalakin-an ha larangan han edukasyon, partikular ha:

- *Career* ngan *vocational guidance*;
- *Curricula*, eksaminasyon, mag-aram nga mga magturotdo, mag-upay nga mga pasilidad ug palibot han ekswelahan;
- Edukasyon para han kalalakin-an ug kababayin-an ngan pagrepaso han mga libro agud puypoyon an mga stereotypical nga mga konsepto.
- Mga *scholarship* ug *study grant*;
- Padayon nga edukasyon, upod an pagaram pagsurat ug pagbasa;
- Maibanan an kadamo han kababayin-an nga di naghuhuman pag-eskwela;
- Patas nga higayon ha pag-api ha mga pagliaw-libang ug paugnat-ha-kusog;
- Makakuha han mga impormasyon agud masiguro an panlawas ug kaupayan han kababayin-an upod an mga sagdon ha pagplano han pamilya.

Panrabahoan (Artikulo 11)

An gobyerno kinahanglan maghimo hin mga pitad nga magbabaklas han mga diskriminasyon nga natatabo ha panrabahoan ug siguroon an ira mga katungod nga:

- Makagtrabaho;
- Magkamay-ada tupong nga oportunidad ha panrabahoan sugad han lalaki;
- Makagpili hin propesyon ngan trabaho, humitaas an katungdanan, kasigurohan ha trabaho, ha tanan nga kalungganayan ug kondisyones han serbisyo, ngan makakarawat hin mga *vocational* nga mga paghag-id upod han *apprenticeships*, *advanced vocational training* ug *recurrent training*;
- Patas nga pagkwenta han panuholan ug mga benepisyo ha trabaho;
- Magkamay-ada kasegurihan ha sosyal nga mga kalungganayan.
- Mapanalipdan an panlawas ug mahigawas ha kataradan dida ha ira trinrabahoan.

Agud mapanalipdan an diskriminasyon han kababayin ha rason hin pag-asawa o, pagpanganak, an mga Estado angay nga:

- Igdiri an pagtanggap ha trabaho ha rason hin pagburod, panganak o, pakaasawa;
- Igpaduso an *maternity leave with pay* o an may sugad mga sosyal nga kalungganayan hin diri matatanggal ha trabaho, mahukasan hin ranggo ug *social allowances*;
- Mag-engganyo hin mga probisyon ha serbisyo sosyal, partikular an pagkamay-ada pasilidad ha pag-ataman hin bata, agud mausa han mga kag-anak an ira obligasyon ha pamilya ug trabaho;
- Maghatag hin espesyal nga proteksyon ha kababayin-an nga aada ha mga trabaho nga posible makaapekto ha ira pagburod.

An mga balaod ha pagpanalipod han kababayin-an angay rebyuhon ngan iuyon ha mga kabag-ohan nga kinaadman ha syensiya ug teknolohiya.

Panlawas (Artikulo 12)

An gobyerno kinahanglan maghimo hin mga pitad nga magbabaklas han mga

diskriminsayon nga natatabo ha larangan han panlawas basi masiguro nga patas nga makab-ot han kababayin-an an patas an mga serbisyo nga may kalabotan han panlawas, upod na adton may kalabotan ha pagplano han pamilya.

An kaangayan nga mga serbisyo nga may kalabotan han ira pagburod, pagpaospital, kahuman pagpanganak ihatag hin libre kun mahihimo, upod an tama nga nutrisyon ug pagpasuso.

Sosyal ug Ekonomiko nga mga Benepisyo (Artikulo 13)

An kababayin-an, sugad han kalalakin-an, may tupong nga mga katungod nga :

- Makabenepisyo han mga kalungganayan han pamilya;
- Makautang ha bangko, magrenta, ug iba pa nga klase hin *financial credit*.
- Makaapi ha pagliaw-libang, paugnat ha kusog ug ha tanan nga aspeto han kultural nga kinabuhi.

Mga Rural nga Kababayin-an (Artikulo14)

Angay nga himangrawan an mga partikular nga problema han mga kababayin-an ha mga rural nga mga lugar, upod an espesyal nira nga katungdanan ha ekonomiya ngan pagpadalagan han ira tagsa ka panimalay, labi na an ira mga burohaton nga waray bayad. Tungod hini, igin-uundong an masunod nga mga katungod:

- Makaapi, ha tanan nga lebel ha pagpapino ug pagpatuman han plano ha pagpauuswag;
- Makatagamtam hin igo nga pasilidad-panlawas, upod han impormasyon, pagpasagdon, ug iba pa nga mga serbisyo ha pagplano han pamilya;
- Makabenepisyo hin direkta ha *social security programs*;
- Makakuha han tanan nga klase hin paghag-id ug edukasyon, upod an mga nag-uungara mapauro-opay adton ira teknikal nga kinaadman;
- Makag-organisa basi mabuligan an ira kalugaringon o, makagtindog hin kooperatiba para hira makatagamtam han patas nga pagkab-ot han mga ekonomikoo nga oportunidad;
- Makaapi ha tanan nga mga aktibidad han komunidad;
- Magkamay-ada patas nga higayon ha mga pautang, *marketing facilities*, igo nga hibaro nga panteknolohiya, ngan tupong nga pagtratar ha reporma han tuna, upod na gihapon an mga relokasyon hin mga puy-anan;
- Magkamay-ada igo nga puroy-anan, balay, sanitasyon, koryente, *supply* hin tubig, transportasyon ngan komunikasyon

Balaod (Artikulo15)

An kababayin-an may tupong nga katungod sugad han kalalakin ha atubangan han balaod:

- Magkamay-ada tupong nga kapas ug oportunidad sugad han kalalakin-an bahin hin mga kontrata ug pagdumara hin propyudad ha korte ug mga tribunal nga palakat;
- Mabali-waray an tanan nga mga kontrata ug mga pribado nga mga instrumento nga nagdidiri han legal nga kapasidad han mga kakabayin-an;
- Makaglakat-lakat hin waray balaong ngan makaukoy bisan diin.

Pag-asawa ug pamilya (Artikulo 16)

An kababayin-an may tupong nga katungod sugad han kalalakin-an ha mga butang nga may kalabotan ha pag-asawa ug mga relasyon ha pamilya, partikular an:

- Makag-asawa;
- Makapili hin magigin bana;
- Dida ha kamag-asawa ug ha pagpabali-waray hini;
- Komo kag-anak, ma-mainasaw-an man o madiri;
- Katungod makagbuot han kadamo han iya anak ug han lat-ang han panganganak, ug impormasyon, edukasyon, upod an mga pamaagi agud matagamtaman nira ini nga mga katungod;
- Ha pagbantay han mga anak, pagpadako, paghablos hin kabataan;
- Magtupong nga katungod komo bana ug asawa, upod an katungod magpili han apelyido, propesyon ngan trabaho;
- Pagtag-iya, pagdumara, pagpadalagan, pagpahimolos ug pagbaligya hin propyudad.

Angay timan-an an *minimum* nga edad para makasal ug pugoson an opisyal nga pagrehistro han kasal.

Paghatag hin katumanan han mga katungod: An CEDAW COMMITTEE (Artikulo 17-30)

An pagpatuman han Kasabotan gindudumara han *CEDAW Committee*. Nahimugso ini dida han 1982. Mayda 23 nga miyembro an nasabi nga komite nga pinipili han mga Estado, base han ira hitaas nga moralidad ug kinaadman ha mga larangan nga nasasakop han kasabotan. Bisan pa kun hira tinudlok han ira tagsa gobyerno, boluntaryo liwat hira nga nagseserbi.

Nagpupulong ha sulod hin tulo ka semana an *CEDAW Committee* makaduha ha usa ka tuig. An Committee an nakarawat ug nabasa han report nga isinusumite han mga Estado nga tumangdo ha kasabotan. An mga Estado nga partido naghahatag hin kasayuran o report han mga pitad nga ira hinimo ha pagtuman han ira obligasyon ngadto han kasabotan. Ini nga mga kasayoran ipinapasa usa ka tuig tikang han ira pagpirma han kasabotan komo *state party* ha CEDAW. Katima hini, usa na la nga *report* kada upat ka tuig an ira ihahatag. Hinihimangrawan han mga miyembro han *CEDAW Committee*, upod han mga tinaglawas han mga Estado, an unod han ira tagsa nga report. Nakarawat gihapon an komite hin mga kasayoran nga nagtitikang ha mga non-government organizations o NGOs. Base han ira pagrebyu, an mga miyembro han CEDAW Committee posible magpalusad hin mga suhistryon nga may kalabotan bahin hin kadugangan nga mga pitad nga angay himoon hin usa nga nasod.

An komite pwede gihapon maghatag hin pankabug-osan nga mga rekomendasyon ngadto ha mga Estado bahin han mga pamaagi pagpuypoy han diskriminasyon kontra han kababayin-an. Ginamit na ini nga gahom han komite ha pagbaton han problema nga gawas han diskriminasyon sugad han HIV/AIDS ug pandarahog ha kababayin-an o VAW. Dida han kahuman han ira ika-20 nga sesyon dida han 1999, an komite nagkasarabot ug nagpalusad han 23 nga mga rekomendasyon.

Opsyonal nga Protokol ha CEDAW

Gintangdoan an Opsyonal nga Protokol ha CEDAW (OP-CEDAW) dida han Oktobre 1999. Ini nga protokol nagtutugot han kababayn-an o grupo han kababayin-an nga magsalawad hin petisyon ngadto ha *CEDAW Committee* bahin han pagtalapas han ira gobyerno. Naghahatag gihapon an OP-CEDAW ha *CEDAW Committee* nga makaghimo hin imbestigasyon bahin han mabug-at o sistematiko nga pangabuso han katungod han kababayin-an ha mga miyembro nga nasod nga tumangdo han OP-CEDAW.

An Dibisyon para han Pag-uswag han Kababayin-an

An UN United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) o UN Dibisyon para han Pag-uswag han Kababayin-an nga nakabase ha New York an nagseserbi han *CEDAW Committee*. Nakikigsumpayan gihapon an DAW ha magkadirodilain nga mga sanga han UN para ha pagpadukwag ug pagsuporta han CEDAW. Upod na hini an mga hinawngan han *CEDAW Committee*. Ngan para gihapon masiguro nga an katungod pantawo han kababayin-an nababaton hin igo han tanan nga internasyonal nga mga tratado o kasabotan.

Para han kadugangan nga impormasyon bahin han kasabotan ug katungod han kababayin-an, kadtoa an home page han DAW ha

<http://www.un.org/womenwatch/daw> o mag-email ngadto ha daw@un.org

O ipadangat an surat ha:

Development and Human Rights Section

Department of Public Information

Room S-1040, United Nations

New York, NY 10017

Tel.: (212) 963-3771 Fax: (212) 963-1186 E-mail: vasic@un.org

An Mapintas nga Balaod han Gugma

ni Samantha Tancinco

Nagin kaapi han *faculty* han College of Holy Cross hi Arlinda Gomez human gud niya grumadwar ha kolehiyo. Katima hin lima katuig, nag-asawa hiya ngan nagtikang hin pamilya. An iya napangasawa usa liwat nga magturotdo ha hirani nga unibersidad. Ha katikangan, baga maupay an kamag-asawa hini nga magtiayon. Ha paglangbo an ira pamilya, umabot an damo nga problema nga nagresulta han ira pagbulag. Sugad han natatabo ha mga pareho hini nga kaso, lumakat an iya bana ngan an kabataan nga tutulo binayaan ha iya pag-ataman. Diri na kinahanglan tukibon an hinungdan han ira pagbulag. Sakto na nga adto nahitabo, ug nahitabo hin sugad hadto.

Pamilyar ha aton an mga sugad hini nga sitwasyon. Makikit-an ta an mga sugad ha ira ha aton mga amyaw. Ha takna hin pagbubulag, waray iba nga nagmumuroso ha pagbantay han kabataan kundi an babayi. An bana nabaya ug bisan an iya responsabilidad komo kag-anak di makakaghawid. An iya la responsabiliada, kun hiya naoobligar, amo an paghatag hin sustinto ngadto hiton iya mga anak nga mag-usaan nga tinitimangno han ira iroy. Mayda gad iba nga kalalakin-an nga tuptop magtuman hiton ira responsabilidad. Damo liwat ha ira an nalilipay mahigawas ha ira responsabilidad—an pinansyal ug pag-ataman ha ira mga anak. Dako gad nga kawad-an ha pipira nga kalalakin-an an mahibulag ha ira anak. Ha luyo nga bahin, makuri liwat para hin usa nga inay an mahibulag ha iya mga anak.

Nag-eeedad hin sobra traynta hi Arlinda han magbulag hira han iya bana. Nangingiskwela na hadto ha elementarya an iya mga anak, may mga buot na gad. Dinhi inalpan hiya hin kasubo. Labot la han iya mga kasangkayan ha trabaho, karuyag gad niya hin mas hilohilalom ug suok nga relasyon. Pero, an iya kasal an nagdidiri ha iya nga makasulod hin bag-o nga relasyon. Karuyag niya hin “dagaang ha ira panimalay”, siring pa man han iya sangkay nga hi Sofia. An ungara ni Arlinda, sugad han ungara han kadam-an nga kababayin-an—usa nga bana ug kabataan ha ira kalugaringon nga panimalay. Sinusukol han kadam-an nga kababayin-an an pagkamalamposon han ira kinabuhi pinaagi hini nga mga butang.

Ano man mahimo hin usa nga babayi—magmangulo hin usa nga bangko, makahuman hin tulay, makadiskobre han tambal han kanser o HIV/AIDS, makagsurat hin libro—kulang la gihapon ini kun waray nira pamilya nga kinikilala han sosyudad. An pagkababayi sinusukol pinaagi han iya kamaupay nga inay ug asawa. An iya propesyon in diri igo para han iya pagkababayi. An iya pamilya an naghahatag han katumanan han iya pagkababayi—maupay nga panimalay, nagpapaeskwela nga mga anak, ug bana nga nauli ha ira panilamay kada gab-i ano man iya hinawngan bisan diin nga oras. Kun usa o bisan usa dinhi kulang hiya, diri hiya matatawag nga tuhay o maupay nga babayi. Sigon pa ni Arlinda, “kun balo la ako yana, mayda ko unta kinabuhi.” Dara kay an ira pagbulag gawas ha balaod, insaw-an la gihapon hiya ug angay magtigaman han iya limitsyon nga turomanon. Pero an iya pagkamatinomanon

waray mag-iha. Umabot ha iya kinabuhi hi Melchor, kausa niya ha trabaho, sugad gihapon an kabutang ha iya. Aada ha sobra traynta nga pangidaron, waray muroso kun kikitaon kay waray man nagkikinigod-kigod nga bata ug asawa. Suagd kan Arlinda, hi Melchor nagbibiling gihapon hin “dagaang ha ira panimalay.” May mga hurob-hurob nga bulag liwat ini nga lalaki ha iya asawa. Ug may anak ini nga babayihay. Tukib hini an mga faculty members nga iya mga suok nga sangkay.

Waray mag-iha umabot an gugma ha ira nga duha. Maupay la unta adto kun ikmat hira ug matatago an ira relasyon. Pero kay pareho hira magtutotdo, ngan nagdidikta an publiko han kombensyonal nga gawi ha ira propesyon. Nagsarang an hurob-hurob bahin ha ira nga duha. Gin-iininaw-inaw hira han mga estudyante ug iginkukunokuno nga danay nakikit-an hin usa nga motel. Naglarab an hurob-hurob ha ira nga duha nga pati an faculty, komo usa, napiritan nga maghimo hin pitad bahin hini. Natural, hi Arlinda an nadaitol.

An usa nga babayi, sugad han asawa hin Julius Ceasar, linalaoman nga putli ug waray dum-it, ano man ira abaton, ano man ira kinahanglanon ha usa nga relasyon, asay pa an nagdadabi han mga lalaki. Samtang andam pasayloon han susyodad an mga pagsasayop han kalalakin-an. An ira relasyon ha kababayin-an, itugot man han balaod o diri, asya gud ito an lalaki Yinayakan ta ini, malalaki man o babayi, nga inopdan hin kiro, o pag-isa han sugbong, o panhayhay. An babayi ha luyo nga bahin, ginlalaoman nga di mapadara han tentasyon. Kinahanglan ha iya, komo usa nga inay nga waray dum-it, o bisan man la pagsuspetsahan.

Kinondina hi Arlinda han iba niya nga igkasi-magturotdo, hinukasan hiya han iya katungdanan ha usa nga committee ug waray hiya tagi hin appointment ha usa nga posisyon nga iya hinihingyap. Asya ini an sirot nga iya kinarawat matungod hadto nga iya pakigrelasyon. Hi Melchor, ha luyo nga bahin, waray mahikanit hadto nga panhitabo. Upod han iya igkasi-magturotdo, diri hiya apektado hadto nga eskandalo o pakaalo kan Arlinda.

Ungod ini nga istorya. Dara kay linilikayan ta nga ngaranan an mga dabi hini nga hitabo, iniba naton an lugar ug mga ngaran han trinatrabahoan ni Arlinda. Oo, waray gad hiya matanggal ha trabaho, pero di ta makakalirong an kaarawdan nga iya naangkon ug padayon nga kinakarawat tikang han mga “moralista” nga mga faculty members han ira eskwelahan. An aton kultura an nagtitilo han kababayin-an. Ini nga pinapas-an ni Arlinda amo an peligro nga inaatubang han kababayin-an nga aada ha sugad nga kabutang. Mas diri napapasaylo han aton susyodad an kababayin-an ug dako nga responsabilidad nga pinapasugbong ha ira. Gurogoti an ira kagawasan kay hadton ihinahatag hadton kalalakin-an. An balaod ha gugma mas mapintas ha kababayin-an kay ha kalalakin-an. Mapintas kay nahilalakip ha sirot ha babayi an iya propesyon bisan waray ini kalabotan han iya “pakasala.”

